مؤلف هجری دەدەی کرکوك

توحفەی سلیمانی

مصطفی نەریمان

هجری دەدە[1] (1877 ـ 1952) شاعیری گەورەی نیوەی یەکەمی ئەم چەرخەی شاری کەرکوکە، زۆربەی شیعرەکانی بە تورکمانی و فارسین لەو پارچە شیعرەی بەو لاوە کە لە چلەی ماتەمی پیرەمێرددا خوێندویەتی یەوە ئیتر بە کوردی هیچی بلاونەکردوەتەوە، هەر رۆژنامەیەك لە کەرکوکدا دەرهێنرابێ هجری دەدە شیعری بە تورکمانی تێدا بلاو کردوەتەوەو دەوری خۆی تێداگێراوە وەك:

(1) رۆژنامەی (حوادث) کە لە زەمانی عوسمانی یەکان دا نێوان ساڵانی 1911 ـ 1918دا سەدو سی و هەشت ژمارەی لێ دەرچووە نووسەرانی ئەم رۆژنامەیە: هجری دەدەو زین العابدین و کەرکوکلی رەفیق حلمی بووە.

(2) رۆژنامەی (نەجمە) نووسەرانی ئەم رۆژنامەیە دیسانەوە هجری دەدەو رەفیق حلمی بوون و عبدالقادر خلوصی کفریلیش تێدا نووسەر بووە ئەم رۆژنامەیە سوپای بەریتانیای داگیرکەر لە کەرکوك دەری دەکرد، لەپێشدا (شکری عبدالاحد)ی بەسەرەوەبوو.

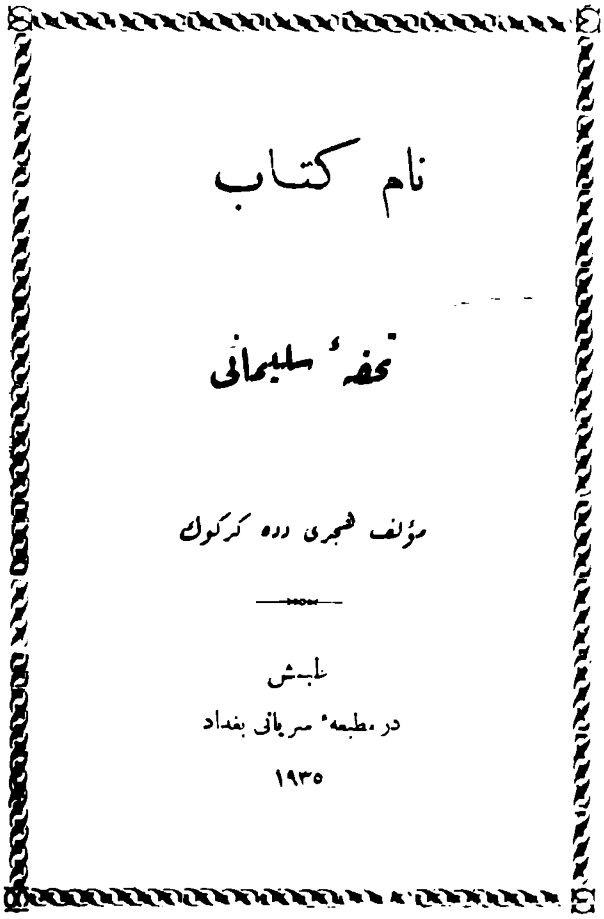
نام کتاب

تحفهٔ سلیمانی

مؤلف هجری دده کرکوك

طابش
در مطبعهٔ سریانی بغداد
۱۹۳۵

صاحب هژده تألیفات هجری دده کرکوك

(3) ڕۆژنـامـەی (کـەرکـوك) ڕۆژنـامـەیەکی هەفتەیی بوو لە سالآنــی 1926 ەوە تا سالـــی 1972 دوو هەزارو سی‌و شەش ژمــارەی لێ‌دەرچـوو تا چلەکـان هجـری دەدە، شاعیـر محمـد صادق، ڕەشید عاکف هورمزی، فەهمی عەرەب ئاغا[2] شتیان تێدابلآودەکردەوە.

هجـری دەدە لەم سێ ڕۆژنـامـەی کەرکـوکـدا پایـەو مەقامی خۆی هەبـوو شیعـری تورکمـانی تیایاندا بلآودەکردەوە، هەر لەو سالآنـەدا هجـری پێنـج کتێبی چاپکـردووە، (یـادگـار هجـری‌و تەرکـیـب بەنــد) یان بە تورکـی‌و (گـلْدەسـتــەی خزعلیــە،[3] ربـاعیـات و تحفـهٔ سلێمـانی) یان بە فارسی بوون، هەر پێنـج کتێبەکەش دیوانی شیعربوون.

(دەدە) پیــاوێکی کەلْــەگــەتی چاورەشی برۆ ئەسـتـور بوو، دەنـگێکی گری هەبــوو، داردەستێکی جوانی بەدەستــەوە بوو، سمێلی پڕو بەم لاو بەو لای دەمیا شۆڕەوە بووبوو، لە کەرکوك بەیـانیـان لە جووت قاوەو ئێـوارانیش لە چاخـانـەی مەجیـدیە[4] دادەنیشت و لە هەر قاوەخـانـەیەکداشوێنی دیاری خۆی هەبوو، هەر کە دادەنیشت قاوەچی قاوەی دەدایەو نێرگەلەچی نێرگەلەی بۆ پڕ دەکرد کە مژی بە نێرگەلەکەوە دەناو دەیڕوانیە ئاسۆی دوور ئەوەنلەئیتر چاوەکانی زەق دەیانڕوانیە ئەم لاو ئەو لا، لە هەر دوو قاوەخانەکەدا ئەدیب و ڕۆشنبیرو ناسیاوانی لە دەوری کۆدەبونەوەو چەند جارێك منیش وەك ئەو خەڵکە لەو دەورەدا دانیشتوم و من بە کوردی دەمدوواندو ئەو بە تورکمانی وەلآمی دەدایەوە.

(هجــری دەدە) خاوەن هەستێکی ناســك و دڵ و دەرونێکی فراوان و عزەت نەفـسـێـکـی بەرز بوو، چاوی لە دەسـتی کەس نەبوو، گەرچی نەداراو بێ‌دەرامەت بوو و هەمیشە نیشانەی ئەو حاڵەی لە نێوچاواندا بە ئاشکرا هاواری دەکرد بەلآم ڕۆژێ لە ڕۆژان لە کەس داوای یارمەتێکی نەکردبوو.

لە نێـوان (هجـری دەدە)ی شاعیـری کەرکـوك و (پیرەمێرد)ی شاعیــری سلێمـانی‌دا پەیـوەنـدی‌یـەکی زۆر بەهێـز هەبـوو ئەم پەیـوەنـدی‌یـەش نەئـەگـەڕایـەوە بۆ سەر کورسی قوتابخانە چونکـە (پیـرەمێـرد) لە سلێمـانی ڕشـدیەی تەواو کردبوو چوبووە

ئەستەموڵ و لەوێ قوتابخانەی حقوقی بریبو و بوبووە ئەفسەرو ئنجا لە فەرمانبەریدا بەرز بوبووەوە تا پلەی (محافظ ـ پارێزگار) بەڵام هجری دەدە پاش خوێندنی سەرەتایی مزگەوت لای مامۆستایان (علی حکمت ئەفەندیو مەلا رەزای واعظ) خوێندنی تەواوکردبوو، پیرەمێرد لە بیستەکاندا گەڕایەوە سلێمانیو دەستیدایە رۆژنامەگەریو ژین و ژیانی بلاوکردەوەو چەند کتێبێکی خۆی وەك (مەولەوی، کەمانچەژەن، مەم وزین، دوانزدە سوارەی مەریوان و گاڵتەوگەپ)ی چاپکرد، ناسیاری نێوان ئەم دوو کەڵە شاعیرە دەگەرێتەوەسەر ئەوەی هەردوکیان تورکیزان و فارسیزان بوون و شاعیرو رۆژنامەنووس بوون، لە خوو رەوشتیشدا لەیەك دەچوون، لە سەرەتای سییەکانەوە کە رێگای نێوان کەرکوك و سلێمانی بوو بە ئوتۆمۆبیلەرێ هاورێتی نێوان ئەم دوو شاعیرە پتەوتربوو، کە هەواڵی پیرەمێردت لە هیجری پیرسایە دەیوت (پیرەمرد بنم صیق ارقداشمدر ـ واتە ـ پیرەمێرد هاورێی تەواوی منە). بابزانین ئەم هاورێتیی نێوانیان چ کارێکی لە پیرەمێرد کردووە؟ کە لە رۆژنامەی ژیانی ژمارە (344)ی رێکەوتی حەوتی تشرینی دووەمی ساڵی 1932دا لەم بارەیەوە ووتویە (ئەم جارە لە کەرکوك بووم، لە تەئبینی ماتەمی عزەت پاشادا هجری دەدەم دی بێ رەنگی تێدا دەبینرا، پرسیم گوزەرانی ئەم شاعیرە یەگانەیە چۆنە؟ ووتیان: مەپرسە؟ . . . من هجری بە شاعرێکی بڵندو هونەرمەند دەزانم، دەبوایە کەرکوك قەدری بزانیایە، ئنجا من چی بڵێم خوا رەوای بینی سلێمانی قەدری فائق بێکەس دەزانێ، کەرکوك بۆچی لە هیجری هجرایە:

بزدەکی شاعرلری صایسە(دەدە): یجلرندەچیقمیور برتك (دەدە)

واتە ئەگەر بێتو (دەدە) یەعنی برایەك شاعرانمان بژمێرێت بە هومویانەوە دەدەیەکی دیکەی وەك (دەدە) یان لێ هەڵ ناکەوێت.

رۆژ بەرۆژ هاورێتی، نێوان ئەم دوو شاعیرە بلیمەتە پتەوتر. دەبوو. ئەوەبوو پاش دوو ساڵ واتە لە ساڵی 1934دا هجری دەدە چووە سلێمانیو بوو بە میوانی پیرەمێردو ئەمیش خزمەتێکی زۆری دەکاو بە سلێمانیو دەورو پشتیدا گەشت و گوزاری دەکەن و دەچێتەناو خەڵکەوە لە نزیکەوە لەگەڵ دانیشتوانی شاردا ئاشنایی پەیدادەکات، لە رۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە (408)ی رۆژی 25ی ئابی 1934 پیرەمێرد ئەم دوو بەیتەشیعرە بۆ (هجری دەدە) دەنووسێت:

هجری دەدە هات بۆ سلێمانی
نشئەو نشیدەو سمێڵی هانی
خۆی زوو رۆیەوە شیعری جێماوە
خۆیشیو شیعریشی بەناوداوە؟

هجری دەدەش بە چوار دێری شیعری فارسی وەڵامی دەداتەوە لە ژمارەی داهاتوودا بەم ناونیشانە پێشکەش دەکات کە دەڵێت (هەڵبەستراوی ئەقدەم شوعەرا جەناب هجری دەدەی فاضل کەرکوکی بە فارسی) دەدە پاش ئەم سەفەرەی کە گەڕایەوە کەرکوك ساڵی 1935 هات ئەوگەشت و گوزارەی کرد، بە چامەیەك لە (242) دێرە شیعردا و ناویلێناوە (توحفەی سلێمانی)و کتوپر ناردی لە بەغداد لە چاپخانەی (سریانی) لەتۆو لۆی (52) لاپەرەدا لە چاپ داو زۆربەی ژمارەکانی ناردە سلێمانیو خوێندەوارو زاناو ناودارەکانی سلێمانی پێشوازیەکی تەواویان لە توحفەکەیان کرد ئەمەش لەم نووسینەی (پیرەمێرد)ەوە دەردەکەوێت کە لە رۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە (4304)ی رۆژینۆی شوباتی ساڵی 1935 بلاوکراوەتەوە کەدەڵێت: (تحفەی سلێمانی):ـ شاعر هجری دەدە تحفەی سلێمانی بە فارسی نظم و طبع کردوە، بۆی ناردوین، بەراستی تحفەیەکی تحف و یادگارێکی ئەلطەفە، ئەجدادی سلێمانی زیندووکردوەتەوە، ئەشخاص حاضرەشی دەژێنێ، حەقێکی وای خستوەتە سەرمان بە هەر چەندێ دەبێ بێکرین، لە مطبعەی ژیان و لە دوکانی ئوستا ئەحمەد خەیاط و لای مەلاعەلی صەحاف دەفرۆشرێ، شاعیر خۆشی تیایەتی[5] بە شیوەی شیرین بۆمان دەخوێنێتەوە).

ئنجا وەختی ئەوەمان هاتووە بزانین ئاخۆ ئەو توحفەیە چ توحفەیەکە کەوا مێژووی سلێمانی تێدا زیندووکردوەتەوەو پیاوە ناودارەکانمانی پێ دەناسێنێت و مافێکی ئەو تۆی خستوەتەسەر شارەکەمان کە پێیان نەدرێتەوە، مەگەر بەوەی کە پاش پەنجا ساڵ دوای دەرچوونی کتێبەکە لە لاپەرەی گۆڤارێکی کوردیدا . ، یان لە کۆرو ئاهەنگی دوو سەد ساڵەی سلێمانیدا بخرێتەروو

یادی بکرێت و ڕێزی بگیرێت، هجری دەدە لە چامەکەیدا چی بینیوە شیعری پێدا هەڵداوەو وێنەی بە هەڵبەست بۆ کێشاوەو هەر دێرە شیعرێکی بە ووشەی (دیدەم) واتە (بینیم) دوایی پێ‌هێناوە، ئەوی بینیوە بە شیعر نوسیویەتەوەو ئەوەشی مێژوو بێت وەك بینین بۆیان گێراوەتەوەو ئەویشی هەر هۆنیوەتەوە، لە چامەی (تحفەی سلێمانی)دا هجری دەدە بۆ هەر مەوزوعێك ناونیشانێکی تایبەتی داناوە، ئەگەرز ناوەرۆکی ئەو مەوزوعە شوێن، بنەماڵەیێکی بەناوبانگ و نیشانەی زانست و ڕۆشنبیری بێت ئەوا زیاتری لەسەر نووسیوە و زۆرتری لەسەر هۆنیوە تەوە ئەگەر بۆ تاقەکەسێك بێت ئەوا بەیەك دوو دێرە شیعر پێشکەشی کردووە.

بۆ نموونە: بۆ (مەشهودات) 24 دێرە شیعرو بۆ (مناظر سلێمانی) 26 دێرو بۆ بنەماڵەی بابان و دامەزراندنی شاری سلێمانی (21) دێرو بۆ (سادات کرام) واتە شێخانی سلێمانی (20) دێرو بۆ کتێبخانەکەی (قادر ئاغای عەتار) 31 دێرە شیعرو بۆ (زانایانی سلێمانی) دە دێرو بۆ (سەرقەبران) 12 دێر بۆ (جاف) حەوت دێری تەرخان کردوە، هەروەها بۆ هەریەکە لەم ناودارو بنەماڵە بەناوبانگانەی ئەو سەردەمە سەرو یەك یا دوو دێری پێشکەش کردوون، وەك (زەعیم ئەمین زەکی، بکر صدقی پاشای عەسکری، عەلی کەمال، ماجد، حاجی رمضان ،شێخ لطیف، عەلەکە، سعیدپاشا، مصرف زادە، شاڵی زادە، شەریف زادە، قەزاز زادە، کرکوکلی زادە، حاجی ابراهیم خفاف، هتد...).

یەکەم مەوزوعی (تحفەی سلێمانی) لە (مەشهودات) ەوە واتا بەرچاوکەوتووە دەست پێ‌دەکات. ئەوا بەشێك لەچامەکە وەك خۆی دەنوسینەوە ئنجا لێکی دەدەینەوە.

شدم مورسلیمانی بسی مهرووفا دیدم
به بیماری سفرکردم که درمنزل شفادیدم
رسیدم چون بپرسیدم ز اُمێدم گهر چیدم.
ترنجیدم بگنجیدم پسند دیدم صفادیدم
که بامهماننوازی صلحسازی سربر اُفرازی
چوبهتر از برادر خوبتر از اُقربا دیدم
همه حاضر جواب و خوش سخن و روخوش خطاب اور
لطایفگو بشاشتر، سحرلب خندها دیدم

هزاران چون ارسطو نشته بهر شربت صافش
کسی نوسیده شد از دست علها رهادیدم
خورد گر طفل شیرئاموز ازوشیر ژیان گردد
شرابش قوت جانست و یاقوت و بهادیدم
بیرون ئاید ز هر برج دریش صد شمس استعداد
نگاکردم بەهرفردی مجسم یك زکادیدم
بشب درمکتب (زانستن)ش حیّ سحربیدار
چوبلبل صنف طلاب از گلستان با صدا دیدم

واتە (بووم بە مێرووڵەی سلێمانی و[6] زۆر دۆستی وەفادارم تێدادی... بە نەخۆشی سەفەرم کردو کە گەیشتمە منزل شیفام دی، گەیشتم کە پرسیم لە هومێد گەوهەرم چنی‌یەوە...

ئەزیەتم نەبوو، سوودم وەرگرت خۆشیم تێدادی...، لە میهمانداریو صوڵحسازیو سەربەرزیدا لە برا چاکتر لە خزم و خوێش بە کەڵك ترم دی...، هەموو حازر وەلام ،خۆش قسە ڕووخۆش بەگفت و لفت نوکتەگۆ، ڕووگەش، دەم بەپێکەنینم دی.. هەزاری وەك ئەرەسطو چاوەڕێی شەربەتی صافی‌یە، هەرکەس بیخواتەوە لە دەست نەخۆشی ڕزگار دەبێ... گەر شیرەخۆر لێی بخواتەوە دەبێتە شێری مەیدان... شەرابی ئەو هێزی گیانە، وەك یاقووت بەنرخە لە هەر بورجێکەوە صەد خۆری لێ‌هەڵ دێ سەیری هەر کەسێکم دەکرد پارچەیەك زیرەگیم تێدادەدی ...،شەو لە مەکتەبی زانستن دا هەتا بەیان بێدارن...، قوتابی‌یەکانم وەك بولبولی خۆش ئاوازی گوڵستان دی).

لە پارچە شیعری (مناظر سلێمانی) واتە (دیمەنەکانی سلێمانی)دا سلێمانی دەکاتە بەهەشتێك و یەکە. ناو چیاو دێهات و شارەکانی دەهێنێت و بەسەریاندا هەڵ دەدات وەك (پیرەمەگرون، ئەزمر، گۆیژە، زێویە، لەغاوگیر، تاریەر، پیرمەلەك، کەمۆ، پێنجوین) ئنجا بەرەو باشور دەروات و باسی (هەڵەبجەو هاوارو عەبابەیلێ و تەوێڵەو بیارە)مان بۆ دەکات و ناوی پایە بەرزان شێخ عومەری ضیاءالدین و شێخ علاءالدین و شێخ حسام الدین زۆر بەرێزەوە دەهێنێت ،ئنجا دەگەرێتەوە شارو دەچێتە سەرچنار، لەدوای ژماردنی ئەو شوێنە خۆش و بەناوبانگانە دەڵێت (هیچ خۆش ویستنێك لە جیهاندا بێ‌ڕەقیب

نەبووە، رەقیبی ئەم شارەش ڕەشەبایە بەلاّم ڕەشەبای سلێمانی بێ‌دەردو بەلاّیــە، ئەویش بزانــە لەم شارەدا لە گەزۆی تاڵ حەڵـوایـەکی شیـرینت دەرخوارد دەدەن) هجری دەدە کە دەچێتە سەرقـەبـران و سەردەکـەوێتە سەر گردی سەیوان یادی مردووەکان بەم جۆرە دەکاتەوە (کە چاوی دڵم کردەوە خودایا چیم دی لەم جێ‌یــەدا؟ ناوی شاری بێ‌دەنـگــان بوو، بەلاّم دڵ رفێن بوو، سەیـوانی سەرقـەبـران بەڵکـو ئێرە جێی ژیانە لەبن هەردارێکیدا بولبولێکی ژیانی ئەبەدیم دی).

دامـەزرانـدنی سلێمـانی‌و بابـانەکانی بەیەکدا جەمـەر داوەو دەڵێت (روانیمـە شەرەفنـامـە بینیم بابـانـەکـان خاوەن شەرەفن و ئەوان دامـەزرێنـەرو گەورەی ئەم شارەبـوون و دەچنـەوەسـەر میر ئەبـداڵ و لەوێشـەوە دەچنـەوەسـەر پیـربـوداق) یەك بە یەك دێت میـرەکـانی بابـانمـان بۆ دەژمێـررێت وەك (بـەکرەسوور، خانە، ئەحمـەدپـاشـا، سلێمـان پاشـا، محمـد پاشا محمود پاشا) کە دەگـاتـەسـەر (ابـراهیم پاشـا) دەڵێت (چـۆن حەزرەتی ئیبراهیم بنـاغـەی کەعبـەی دامەزراند ئەم ئیبراهیمەش سەدو پەنجا ساڵ لەمـەوبـەو لەم شوێنـەدا بنـاغـەی سلێمانی دانا) لەدواییدا ناوی وەچەکانی دوای ئەوان دەژمێرێ وەك (حەمدی، صلاح الدین، جمــال، جەلال، توفیق، شوکت، قادر، اسمـــاعیـــل حقی، مصطـفـی‌ذهنی، اسمـــاعیـــل، مجیـــد پاشـــا)و ناوی هەردوو کورەکانیشی دەهێنێت (جەمیل و بەهجەت)و کورەزاکانیشیان کە ئەوســا منــداڵی ساوابـوون وەك (خـورشیـد، قادر، محمـود، محمد) دەبات، ئەو دوایی‌یان لە ژیاندان، هەروەها ناوی (شەمسـە)[7] دەهێنێت و دەیباتەوە سەر میرەبەگ.

کە دەچێتـەسـەر باسی (شێخانی سلێمانی) بە(سادات کرام) ناویـان دەبـات و دەڵێت (ئـەم بنـەمـاڵـە پیرۆزە دەچنەوە سەر مەعـــروفـی نودێی‌و نوری ئەم شێخـــەش وەك رۆژ سـلێمـــانی روونـــاك کردوەتـــەوەو بنـەمـاڵـەکـەشی وەك مانـگ لە ئاسمـانی سـلێمـانیـدا دەدرەوشێتـەوە) ناوی (کـاك ئەحمـەدی شێخ و شێخ مصطـفـی وشێـــخ سەعیـــد) دەهێنێ‌و دەڵێت (شێـــخ سەعیـــد وکورەکەی هەر دووك لە نەینەوا شەهیدکران) ئنجا دێتەسەر پایە بەرزی‌و دلێری (شێخ مەحمود)و[8] دەڵێت (شێخ مەحمود لەم وولاّتـەدا وەك مەحمـودی غەزنـەوی وەهـایـە بگـرە لەویش پایـە بەرزتـــرە چونـکــە لە نەسلی پاکی ئەحمـــەدە)و ناوی هەر سێ کورەکــانیشی دەهێنێت (رؤوف، عەلی، لطیف)... هجـــری (دەدە) لە ئافرەتانی ئەم بنەماڵەیە باسی (عائشەخان)[9] دەکات و بە (ام المسلمین) ناوی دەبات دەڵێت (ئەم ئافرەتە چ ئافرەتێکە وەك شێر نەبەردە ،دیوەخانەی جمەی دێت، ئەم دوختەرە (کچ) چ حەکیمێکە کە لە حیکمەتدا شیفای عەقڵ دەکات)[10].

دوای ئەوە باسی شێخـــەکـــانی (ســەرگـەڵـۆ) دەکـات و دیسـان دەگـەرێتـەوە سەر سلێمـانی‌و زانـاکـانی ناوی (مـەلامـە حمودی چاومـــارو زەهـــاوی‌و مەلای پێنجـــوێنی‌و شێـــچ عومـەرو مەلای مەریوانی) دهێنێت.

ئینجا دەچێتە کتێبخانەکەی قادر ئاغای عەتارو بە (قـراءةتخـانـە)[11] ناوی دەبات و لەوێ شاعیرە کۆن و تازەکانی ئەو حەلەی سلێمانی یاد دەکاتەدەو دەڵێت (گوڵ و گوڵزاری ئەم شارە شاعیر، مەلی شاعیر ،پیاوی شاعیر، ژنی هەم شاعیر) جا دێت ناوی ئەم زانـاو شاعیـرانـە تێ‌هـەڵکیش بە شیعـر دەکـات هەریـــەکـەیـان بە یەك دوو دێـرە شیعـر، یان بە یەك دوو ووشـە ستـــایش دەکـــات (مـــەولـــەوی، نالی، مەلاخـدری رودواری ،بێساراني، خانای قوبادی، ئەختەری کۆیی، شکری فضلی، شیـخ رضـا، حەمـدون، ئەحمـەد بەگی فتاح بەگ، مەحوی، ئەمین یمنی ،ئەمین زەکی، مەستی، طاهر بەگی جاف، أحمد مختـــار جاف، سالـم، بێخـــود، گۆران، موجـــرم، زێـــوەر، توفیق وهبی، بێ‌کەس، پیرەمێرد،حوزنی) بۆ شکری‌و شێخ رضا دەڵێت (ئەگەرچی شکری فضلی موعارض شیخ رضا بوو بەلاّم زبانی شێخ رضا وەك شمشێری قەضا تیژە) بۆ حەمدون دەڵێت (حەزرەتی حەمدون بەدڵ چاوی دنیا بینی هەیە، من ئەوم لە سلیمـانیـدا بە ئوبـوعـەلا[12] دانـاوە) بۆ هەردوو برا طاهـربەگ و ئەحمـــەد بەگی جاف دەڵێت (لــەنـــاو هۆزی جافــدا طاهـری خۆش رەوشت ظاهر بوو زوو جوانە مەرگ بوو ئەحمەد موختاری برای ئەدیب و نەجیب و وەك عوسمانیش[13] بە حەیایە) بۆ تۆفیق وهبی دەڵێت (توفیق لەخواوە تەوفیقی پێ‌دراوەو مەوهبەشی پێ بەخشراوە) بۆ ئەمین زەکی بەگ دەڵێت (ئەمین زەکی بەڕاستی پیـاوێکی زەکی‌یـەو بێ‌گـومـان مامـۆستـایە هەموو تەئلیفێکی ئەو دەدرەوشێتەوەو قەڵەمەکەشی هەمیشە لە کاردایە بەش بە حاڵم من

زۆر سوپـاسی ئەو زاتـە دەکـەم) بۆ بێخـود دەڵێ (بێخـود بەروو بێخودە بەڵام بەدڵ ئاگادارە)و دەڵێت ئەمین یومنی خاوەنی هەفت پەیکـەرەو[14] (گـۆرانیش) دوو گەشتی بەسـوودی بۆ هەورامان و قەرەداغ هۆنیـوەتـەوە ،لـەدوایـیـدا دەگـەڕێتـەوە سەر رۆژنـامـەی (ژیان)و ئەوسا ناوی (پیرەمێردو حوزنی‌موکریانی)[15] دەهێنێت و دەڵێت (پـیـرەمێـرد مامـۆستای سەردەستەی شاعیرانە وەك لاوێکی بەهیمەت و بەچاوێکی نوێوە بناغەی بۆ کوردی نووسین داناوە، لە رۆژنامەی ژیاندا حوزنیم دی هەرچەندە ناوی حوزنی‌یە بەڵام خۆی زۆر بەزەوق و خۆش صوحبەتە)

باش ئەوەی باسی هەرێمی پژدەرو ناودارەکانی هۆزی پژدەر دەکـات وەك (عـەبـاسی مەحمـودو بابـەکـری سەلیم ئاغـا) دەگـەڕێتـەوەو دەچێتـە ناوجاف و ستایشی (بەگزادەکان دەکات)و دەڵێت (بـە رەگـەز دەچنـەوە سەر میرەبـەگ و ناوی حـەمـەپـاشـا دەهێنێت) دەڵێت پێنج کوڕی هەبوە (عثمان، محمود، حسن، محمدعلی، فتاح)و دەڵێت هەر یەکێك لەم کوڕانە وەك دانەی گەوهەر بەنرخەو دەڵێت جافەکان لەگەڵ سەیدەکانی دۆڵپەمو لە حەسەندا یەك دەگرنەوە.

هجری یەك بەیەك بنەماڵەکانی سلێمانی دەژمێرێت و ناویان تێهەڵکێش بە شیعر دەکات وەك ئەوەی حاجی سعید ئاغا لە ناودارەکانی شارە چاوم بە جەلال و مستەفای کوڕی کەوت زۆر زیرەگ و هوشیـارن و لە بنـەمـالـەی (کەرکوکلی زادە)کان ناوی حاجی مەلا سەعیـدو ئەحمـەد ئاغـاو کەریم صالـح و فەتـاح دەبـات و دەڵێت (حـاجی مەلا سەعیـد پیـاوێکی خواپـەرستـە، عیـراق هەقیـە گەر شانـازی بە مەردی کەرکـوکـی‌یـەوە[16] بکات چونکە ئەمان وەك مانگی چواردە وەهانە)و لە باسی قەزازەکاندا دەڵێت (قـەزازەکـان لە ئاوریشم کاڵا دروست دەکـەن، رۆحی قەزازەکان سەعیدەو خۆشیان بە تەوفیقن)[17] .. دەربارەی شێخ لەطیفی دانساز دەڵێت (شێخ لەتیفی دانساز لە نەسلی کەریمە بەعەقڵ و حکمەت لە پیشەسازیدا هونەرێکی تەواوی پیشانداوە) لە گۆرانی‌بێژەکـان ناوی (حـەمـەشێـرو حمە مەعروف) دەبات و دەڵێت دەنگ و ئاوازیان زۆر خۆش بوو. ، ئێوارانێ هجری دەدە دەچێتـە (بـانـە ـ نادی) لەگـەڵ کوڕێکدا یەك دەگرێت و دەڵێت (شـاعیـران لە هەزار یەکیـان دڵشـاد نین هەریـەکـەیان گیرەوەی دەردێکن وەیـان زبـانیـان براوەو سەریـان لەسـەر دانـاوەو دوور خروانەتەوە هەندێکیشیان بێ‌کفن سەریان ناوەتەوە).

ئەمە گوڵدەستەیەك بوو لە گوڵزاری پان و بەرینی ئەو شاعیرە پایە بڵندە کە بە زمان تورکمان بووەو لەئایین دا پەیرەوی کاکەیی کردووەو بوەتـە (دەدە)[18] جا ئەگـەر شاعیـرێکی تورکمـان پێش پەنجا ساڵ ئەم ستایشەی سلێمانی کردبێت ئێمەش بۆ بەرێزەوە پاش پەنجا ساڵ لەمەیانەی یادی ـــ ساڵەی سلێمانیدا سەری ستایشی بۆ دائەنوێنین؟

پەراوێزەکان.

1 ـ هجری‌دەدە ـ ناوی مەلامە مەحمودی کوڕی مەلا عەلی کوڕی دەدە نەظەرە ساڵی 1877 لە کەرکوك لەدایك بووە، لە ساڵـەکـانی شەڕی یەکـەمی جیهـانیـدا مامـۆستـای قوتـابخانەی (سلطانیە) بووە و لە ساڵی 927 دا بووەتە نووسەر لە رۆژنامەی (کەرکوك)دا و ئەوەندەی پێنەچوە لەسەر ئیش نەماوەو ژیانی بە کوێرەوەری‌و نەداریی بردوەتەسەر بۆیە وتویەتی:

نێجـەبین (شیعـر)ی دیـدیم، ایتمـەدی برحبە (شیعر)

آخـری ملتـزم ـ کیـل ـ (شـیـعـر) اولـدم بن

واتە هەزاران شیعرم نووسی بایی دەنکەجۆیی سودیان بۆم نەبوو تا ئەوەتـا لەدوایی تەمـەنمـدا بووم بەقـەواڵـەچی پـێوانی جۆ. فروشتنـدا، پـێوانـەی جۆی دەکـرد. هجـری لە یانزدەی کانونی یەکـەمی ساڵ 1952دا کۆچی دوایی‌کـرد، چلەی ماتـەمیـنی لە قوتـابخـانـەی ئامـادەیـیدا بەسترا و ئێمەش بەشداریمان تێداکرد بێ‌ئەوەی داوامان لێ‌بکرێت شتێك پێشکەش بکەین.

2 ـ ئەم گوڵـدەستـە شیعـرەی پێشکـەش بە شێخ خەزعەلی شێخی عەرەبستانی ئێران کردبوو.

3 ـ محمـد صادق یەکێـك بووە لە شاعیـرە ناودارەکـانی کەرکوك مامۆستای ناڵەکانی سەید ئەحمەدی خانەقا بوو لەم دوایـیـەدا، ئەویش هەر بە تورکمـانی شیعـری ئەنـووسی ،شیعری کوردی بڵاوکراوەش هەبوو لەپێشدا مامۆستابوو ،ئنجا لە رۆژنامەی کەرکوکدا کاری‌دەکرد.

(رشید عاکف هورمزی) ئەدیب و نووسەری تورکمانی کەرکوك بوو، مامۆستاو بەڕێوەبەری قوتابخانەیوو برای ناجی بەگی هورمزیبە، چوار پێنج ساڵ مودیر ناحیە بووە.

(فەهمی عەرەب ئاغا) یەکێکە لە نووسەرە بەناوبانگەکانی کەرکوك، لەعەرەبیدا دەستێکی باڵای هەبوو پارچەیەك لە (مەقبەر)ی عبدالحق حامدی لە تورکی‌یەوە کردوەبە عەرەبی لە سەرەتای پەنجاکان دا لەقوتابخانەی قەڵا پێکەوە مامۆستا بووین زۆر ئازاو نەبەردو بەگفت و لفت بوو بەڵام داخەکەم مەی‌خواردن کاری تێ‌کردو کوشتی،

(عبدالقادر خلوصی) کوری موبارەك ئەفەندی برای عبدالکریم مبارەك و مەدحەت موبارەکی ئەهلی کفری‌یە بەعەرەبی چەند کتێبێکی داناوە لە چلەکاندا کۆچی دوایی‌کرد.

4 ـ جووت قاوە ـ دوو قاوەخانە بوون بە تەنیشت یەکەوە لە بەری قەڵادا، لەناو بازارەکەدا بووە، ئودەباو شوعەراو پیاوماقوڵانی کەرکوك تیایدا دادەنیشتن و کۆڕیان تیادا دەبەست (مەجیدیە) ش لەبەری قۆریە لە سەر دوو ڕێگایەکەی بەرامبەر پردەکۆنەکەدا بوو ئێستاش هەر لەو شوێنە ماوە بەڵام ناوو سەروسیمای گۆڕاوە.

5 ـ مەبەستی ئەوەیە وێنەیەکی شاعیر لە لاپەرەی‌یەکەمیدا بڵاوکراوەتەوە.

6 ـ مەبەستی ئەوەیە: بووم بە مێرولەی حەزرەتی سلێمان پێغەمبەر کە لە قورئاندا باس کراوە، تەعبیرەکەی تەوریەی تێدایە، چونکە ئەم بوەتە. مێرووڵەو بە سلێمانیدا گەڕاوە نەك بە مێرووڵەی چەرخی حەزرتی سلێمان

7 ـ شەمسەخان خوشکی حاجی برایم بەگی جافەو خێزانی جەمیل بەگی مەجید پاشا بوو، ئافرەتێکی خوێندەوارو بەقەدربوو جەمیل بەگ لەم ژنە سێ کوڕو سێ کچی هەبوو کوڕەکانی (محمد، أحمد، محمود) ئەحمەدیان (بینا) بوو ساڵی 1975 کۆچی دوایی‌کرد، شەمسەخان خۆشی لە چلەکاندا کۆچی‌کرد.

8 ـ دەبێ ئەوەش بزانین لە وەختێکدا ستایشی شێخ مەحمودی کردووە کە شێخ بۆ خوارووی وڵات دوورخرابووەوە ئەمەش ئینصافی ئەو شاعیرەمان بۆ دەردەخات.

9 ـ (عائشەخان) خێزانی شێخ مەحمود بوو ئەو خێزانەکەی‌تری (بەهیەخان) بوو

10 ـ مەبەستی لەم ووشەیە (ئافرەتە) دووەمیانە (حەکیمە)

11 ـ بە یەکەم کتێبخانەی بازرگانی‌ی سلێمانی دادەنرێت ،لەسەر شەقامی صابون کەران بوو، هەم کتێب و رۆژنامەی تیادادەفرۆشراو لەویش هەرچی بیویستایە دادەنیشت و بە عانەیەك رۆژنامەو گۆڤاری تیادادەخوێندەوە جا هجری دەدە هەقی بووە ناوی‌لێ‌ناوە (قراءەتخانە)

12 ـ مەبەستی ئەوەیە (حەمدون) وەك (ابوالعلاء المعري) هەردووك شاعیربوون و کوێربوون، ئەمیش وەك ئەو بلیمەت و هەڵکەوتوو بووە، ئەو لە مەعەرەی نەعمان و ئەمیش لە سلێمانی.

13 ـ مەبەستی هەم حەزرەتی (عثمان بن عفان) کە بە (زی‌الحیا) ناوی‌دەرکردبوو هەم (عثمان پاشا)ی باوکی ئەحمەد مختار بەگە.

14 ـ ئەم بەرهەمەم چاوپێ‌نەکەوتووە.

15 ـ دیارە لەو کاتەدا بووە کە حوزنی موکریانی لە سلێمانی یارمەتی پیرەمێردی داوە بۆ دەرکردنی رۆژنامەی (ژیان).

16 ـ لێرەدا مەبەستی هەم بنەماڵەی کەرکوکی‌زادەو هەم هەموو فەردێکی کەرکوکی‌یە

17 ـ مەبەستی (توفیق قەزاز)ە.

18 ـ (دەدە): لەناو تورکماندا بە برای گەورە دەڵێن (دەدە) بەرامبەر (کاکەی) کوردی‌یە، بەڵام لەناو کاکەیی‌یەکاندا (دەدە) پایەیێکە لە خوار (باوە)و (سەید)ەوە، کاکەیی وەك هۆزێك هەموو کوردن، بەڵام کاکەیی وەك ئایینێك تورکمانیشیان تێداهەیە، لە کەرکوك دا لە گەڕەکی (چای) برێك لە دەدەکانی کاکەیی مەزهەب هەیە، لە کفریدا لەناو گەڕەکی (ئیسماعیل بەگ) کۆڵانێك هەیە بە (کۆڵانی دەدە) ناوبانگی دەرکردووە، کە جاران مەڵبەندی دەدەکان بووەو ئێستا وەچیان لێ‌ماوەتەوە (هجری دەدە)ش یەکێکە لە دەدەکانی گەڕەکی چای لە شاری کەرکوکدا ،نازناوی شیعری (هجری) بۆ خۆی هەڵبژاردووەو پایەشی لە کاکەیەتیدا (دەدە) بووە.